

Het onmenselijke bij Lyotard

Al is hij degene die het woord op het Europese continent in zwang heeft gebracht, 'postmodern' noemt Jean-François Lyotard zich niet. Sterker, hij heeft inmiddels een hekel aan die term gekregen en neemt er afstand van. 'Dat was een enigszins provocerende manier om het debat over de kennis in het volle licht te plaatsen', zegt hij nu in *Het onmenselijke*, waarin een aantal opstellen van zijn Franse boek met dezelfde titel zijn vertaald. Met enig *dédain* merkt hij op dat wat hij daarin beschrijft 'natuurlijk geen enkele relatie heeft met wat op de markt van de hedendaagse ideologieën postmoderniteit of postmodernisme heet.' Kritisch stelt Lyotard de ijdele wens om onze warrige geschiedenis in heldere perioden van 'voor' en 'na' in te delen aan de kaak. Die wens is wellicht de vader van de postmoderne gedachte. Hijzelf doet niet meer dan de 'moderniteit herschrijven', vanuit de gedachte dat je aan haar (de moderniteit) weliswaar niet ontkomt, maar dat je je verschillend tot haar kunt verhouden. De term 'postmodernisme' versluiert in dat opzicht meer dan dat hij verheldert, al zou hij misschien nog wel de overgang (de 'barst' zegt Lyotard, want breuk is al een groot woord) kunnen beschrijven van het oorspronkelijke project van de Verlichting, dat de emancipatie van de mensheid tot doel had, naar het huidige programma om de toekomst van de mensheid technisch te programmeren. En als die laatste omslag in de vorm van de menselijke kennis 'postmodern' moet heten, welnu, dan wil Lyotard er helemaal niets van weten.

Integendeel, in *Het onmenselijke* roept hij juist op tot verzet tegen deze technowetenschap, die niets aan haar greep laat ontsnappen, en met haar verfijnde onderdrukkingsmechanismen de menselijkheid in de mens langzaam fijn maalt. Zijn boek bevat 'causerieën over de tijd', zegt de dubbelzinnige ondertitel: zij geven immers een tijdsbeeld, maar beschrijven tegelijk ook hoe de moderne technologie de tijd wenst te beheersen, opdat er nooit nergens nog iets toevalligs zou gebeuren. Een opstel in de bundel is gewijd aan het programma waar de techneuten volgens Lyotard allang mee bezig zijn, ondanks de onzinnigheid ervan. Zij buigen zich over de vraag hoe de menselijke intelligentie kan worden gered en voortgezet als ooit de zon is uitgedoofd en er geen lichaam meer mogelijk is waarin een geest zetelt. Science fiction? Volgens Lyotard zeker niet: 'De menselijke soort is in de ban van de noodzaak om het zonnestelsel binnen viereneenhalf miljard jaar te verlaten.' Het belang van de mensen lijkt daarbij ondergeschikt te worden gemaakt aan het voortbestaan van het complexe vernuft, ook als dat niets meer dan een kunstmatige intelligentie zou zijn. Lyotard roept op tot verzet tegen dit 'onmenselijke', de enige 'politiek' die volgens hem nog mogelijk is.

In naam waarvan? In naam van het andere 'onmenselijke', waarbij een mens juist wél vaart. Wat bedoelt Lyotard daarmee? Volgens hem schuilt onze menselijkheid in het onbepaalde ervan, het niet vast te leggen spel van mogelijkheden. Zodra we onszelf vastleggen op ons on-

veranderlijk 'wezen', op iets dat ons 'eigen' zou zijn, maken we van ons weer een ding en beroven onszelf van onze humaniteit. Om de mens te redden van 'het systeem' moeten we van hem of haar geen systeem maken. Vandaar Lyotards aandacht voor de verrassende gebeurtenis, het oninpasbare. Hij roept op tot een houding van 'zich openstellen voor', waarin we 'de dingen laten komen zoals ze zichzelf presenteren'. Zij vormt het tegendeel van de attitude waarin men 'de tijd wil beheersen', zij geeft zich over aan het geduldig gedachtenspel van vrije associatie, waarin men niets 'wil'. Deze passieve houding van ontvankelijkheid, die ooit in de religie werd gepraktiseerd, wordt voor Lyotard nu belichaamd in het kijken en luisteren naar kunst. De kunst lijkt voor hem de voortzetting van de religie, maar nu met andere middelen. Als wijkplaats van menselijkheid, behoedt zij de mens voor de gelijkschakeling van technologie en kapitaal. 'Alleen het ontvankelijk zijn voor datgene waarop het denken niet voorbereid is verdient denken genoemd te worden.'

De boodschap van Lyotard lijkt daarom ondanks zijn soms moeilijk toegankelijke taalgebruik uiteindelijk tamelijk eenvoudig te zijn, en weinig af te wijken van het linkse jaren-zestiggeluid waar hij ooit mee begon: de kunst als kritische tegencultuur van een onweerstandbaar voortschrijdende technologische evolutie. Lyotard postmodernist? In *Het onmenselijke* toont hij zich eerder een ouderwetse romanticus.

Frits de Lange

J.F. Lyotard: *Het onmenselijke; causerieën over de tijd*. Uitgave Kok Agora. Prijs f 32,50